

них, забезпечувати високоефективну працю. Це робить вільний час та дозвілля основними факторами репродукції робочої сили. Вільний час та дозвілля безпосередньо впливають на рішення важливих для всього людства проблем: екологічних (охорона і відновлення природного середовища), медико-соці-

альних (подовження тривалості людського життя, поліпшення самопочуття населення, якості життя) та ін. Усе це привертає увагу до проблем дозвілля не тільки вчених різних галузей знань (педагогів, соціологів, економістів, психологів), а й широким верствам населення.

Література і джерела

1. Бочелюк В.Й. Дозвілєзнавство / В.Й.Бочелюк. – К., 2006. – 210 с.
2. Дюмазедьє Ж. На пути к цивилизации досуга / Ж.Дюмазедьє // Вестник Московского ун-та. Серия 12: соц.-полит. исслед. – 1993. – № 1. – С.16-18
3. Миронюк О.Г. Культура дозвілля молоді / О.Г.Миронюк. – К.: Мистецтво, 1987. – 125 с.
4. Петрова О.Б. Дозвілля в зарубіжних країнах / О.Б.Петрова. – К: Кондор, 2005. – 408 с.
5. Степаненко В. До проблеми пост-класичної концептуалізації соціальних змін / В.Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4-5. – С.89-91
6. Стрельцов Ю.А. Социокультурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю.А.Стрельцов // Культурология: новые подходы, альманах-ежегодник. – М.: МГУК, 1998. – № 3-4. – С.69-75
7. Турищева Л.В. Вікові аспекти виховання школяра / Л.В.Турищева // Виховна робота в школі, 2006. – № 8 – С.36-41

На современном этапе проблема социализации подростков в разных видах внешкольной деятельности, в частности, в досуговой, и характера их влияния на успешность социализации в подростковом возрасте, остается недостаточно изученной, а следовательно, актуальной. В статье проанализирована сущность досуговой деятельности как фактора социализации подростков, раскрыты пути оптимизации процесса социализации подростка в процессе досуга.

Ключевые слова: социализация, подросток, досуг, свободное время.

On the modern stage a problem of socialization of teenagers is in the different types of out-of-school activity, in particular in leisure, and to character of their influence on progress of socialization in teens remains not enough studied and consequently, actual. Essence of leisure activity is analysed in the article, as a factor of socialization of teenagers, the ways of optimization of process of socialization of teenager are exposed in the process of leisure.

Keywords: socialization, teenager, leisure, spare time.

УДК 37.013.42

ДІАГНОСТИКА СХИЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ГРУПИ РИЗИКУ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

Литвинова Наталія Анатоліївна

м.Луганськ

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена потребою вдосконалення та наукового пошуку найбільш ефективних шляхів соціально-педагогічної профілактики наркоманії у підлітковому середовищі, як необхідної умови виходу із загальної кризи. Діагностична функція соціального педагога у профілактиці наркотичної поведінки неповнолітніх, передбачає вивчення особистості підлітка, виявлення його ставлення до вживання наркотичних речовин та виявлення груп ризику, які потребують особливої уваги з боку соціального педагога.

Результати діагностики стану наркоманії серед учнів підліткового віку, розглянуті у статті, дозволяють: виявити підлітків групи ризику щодо вживання наркотиків, з'ясувати основні недоліки та перспективи, специфіку сучасної практики антинаркотичної роботи в освітньому середовищі.

Ключові слова: підліткова наркоманія, група ризику, профілактика, діагностика.

Дослідження проблеми підліткової наркоманії, теоретичний аналіз сутності та змісту профілактики наркоманії на сучасному етапі розвитку нашого суспільства засвідчує, що ключову роль у процесі формування в підлітках культури здорового способу життя, у попередженні впливу різних несприятливих чинників, які спонукають підлітків до прийому наркотичних речовин, у посиленні антинаркотичного руху в Україні відіграють сучасні загальноосвітні навчальні заклади.

Проблемі організації профілактики наркоманії серед неповнолітніх присвятили свої наукові дослідження Н. Максимова,

В. Оржеховська, І. Шишова, Н. Заверико, Н.Пихтіна, Н.Яковець, В.Афанасьєва, О.Кондратюк, М.Фіцула, О. Удалова, Г. Золотова, С.Архипова, А.Нагорна, І.Цушко та ін. Незважаючи на те, що проблема профілактики підліткової наркоманії є дуже актуальною для сучасного суспільства, питання соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику не знайшло достатнього висвітлення в науці.

Починати профілактичну роботу потрібно з виявлення дітей групи ризику [2, с.112]. Саме тому метою нашої статті є розгляд результатів діагностики схильності підлітків групи ризику до вживання наркотиків.

Для досягнення поставленої мети та завдань, ми використували комплекс методів діагностики: спостереження, анкетування, опитування, тести, бесіди, вивчення документації. В експерименті приймали участь учні 7 – 8 класів загальноосвітніх навчальних закладів I – III ступенів міста Старобільськ Луганської області. Учні ми розділили на контрольну та експериментальну групи: 210 підлітків – експериментальна, 250 – контрольна група. Першочерговим завданням системи опитування підлітків було виділення з загального контингенту учнів, підлітків так званої «групи ризику», з якими надалі буде проводиться диференційована профілактична робота.

Критеріями оцінки ефективності профілактики вживання наркотичних речовин підлітками в діяльності загальноосвітньої школи обрано: когнітивний, поведінковий та критерій особистісно-психологічної стійкості. Кожний критерій має три рівні сформованості, які визначаються на основі відповідних показників.

Когнітивний критерій відображає систему знань підлітків

про проблему наркоманії, особливості прояву в підлітковому середовищі та її наслідки. Крім того, учні повинні володіти навиками оперування інформацією: уміти отримувати необхідну інформацію, уміти її аналізувати, відділяти причинно-наслідкові зв'язки. *Показниками високого рівня знань є:* глибокі знання про фактори ризику наркотизації, про наркотичні речовини, їх вплив на людину; сформовані соціальні навички пошуку продуктивних шляхів виходу із складних життєвих ситуацій; уміння чинити опір впливу однолітків; розвинуто необхідні вміння і навички організації профілактичної роботи серед однолітків. *На достатньому рівні знання про наркоманію, особливості її прояву іноді не вберігають підлітків від хибних кроків; сформовано відповідальність за свою поведінку, але не завжди використовують певні навички протистояння груповому не мають достатнього досвіду впливу на дезадаптованих підлітків. Низький рівень:* поверхові знання про фактори ризику наркотизації; несформовані соціальні навички подолання труднощів, схильні до ризику залежності від натовпу; підлітки не приймають необхідних знань для участі у антинаркотичних профілактичних програмах

Критерій особистісно-психологічної стійкості, пов'язаний з особистісною та загальною психологічною стійкістю до зовнішнього негативного впливу соціального середовища. *На високому рівні* у підлітків сформовані: психологічні риси особистості, які перешкоджають розвитку інтересу або прагнення спробувати наркотики; адекватна самооцінка поведінки та власного психічного стану; мотивом збереження власного здоров'я є правдива, послідовна інформація щодо наркотиків; спостерігається психологічна стійкість до зовнішнього негативного впливу; власна система цінностей співпадає з соціальними цінностями. *На достатньому:* у підлітків сформовані психологічні риси особистості, які сприяють протидії наркотизуючому середовищу, але вони не завжди готові до протидії розвитку саморуйнівних форм поведінки; достатній самоконтроль, дозволяє подолати психічне напруження; не мають чіткої мотивації щодо збереження власного здоров'я; дисгармонія між власною системою цінностей та соціальними цінностями. *При низькому рівні* у підлітків послаблені вольові якості особистості, неадекватна самооцінка поведінки; спостерігається психологічна готовність до вживання наркотиків; низька власна система цінностей

Поведінковий критерій характеризується інтеграцією знань та навиків в певний поведінковий акт, спрямований позитивною установкою на здоровий спосіб життя. *Високий рівень:* здатні на самостійне вирішення несприятливих життєвих ситуацій, сформоване ставлення до власного здоров'я, як до особистості та соціальної цінності; змістовно проводять вільний час, спостерігається негативне ставлення до наркотичних речовин у колі спілкування; усвідомлено приймають участь в антинаркотичній роботі. *На достатньому рівні:* соціально дезорієнтовані, але не помічені у вживанні наркотиків; не мають чітких знань про значущість власного життя; у поведінці може спостерігатися конформність; Демонструють зацікавленість та бажання приймати участь у різних просвітницьких заходах щодо здорового способу життя. *Низький:* у підлітків низький рівень соціальної адаптації, психологічно та соціально незрілі; наркотизація сприймається як певний стиль життя, дозволяють собі епізодичне вживання, бажаючи відповідати звичаям «авторитетних» однолітків, які вживають наркотики; Демонструють пасивність у різних профілактичних заходах.

Ми розуміємо, що на самому початку експерименту, відповідно до показників першого критерію, нам потрібно в'яснити рівень необхідних знань школярів о наркоманії, о причинах, що обумовлюють це явище, про негативні біологічні та соціальні наслідки вживання наркотиків. Так, на питання анкети «Чи знаєте Ви, що таке наркотики?» 99,7% відповіли – «так», 0,3% – «ні». Але прохання продовжити фразу «Наркотики – це...» викликало деякі труднощі у респондентів: 8% – взагалі не змогли виконати завдання, 61% – висловили своє ставлення до проблеми нарко-

манії; 31% – лише мають уявлення, що це за речовини.

У розвитку наркотичної поведінки значну роль відіграють першоджерела отримання інформації про наркотики: неправильне виховання дитини, «вуличне» середовище, що допускає застосування наркотиків, негативний вплив засобів масової інформації та ін.. Тому друге питання анкети «Звідки Ви вперше дізналися про наркотики?» передбачало виявлення джерел інформації про наркотики. Приблизно в КГ 35,3% і в ЕГ 35% респондентів відповіли, що вперше дізналися про наркотики з засобів масової інформації, в КГ 20,5% і в ЕГ 21,2% – з відеофільмів, в КГ 16,2% і в ЕГ 16,3 були інформовані друзями, в КГ 16,2% і в ЕГ 16,2% – від вчителів, в КГ 8,8% і в ЕГ 8,6% – отримали інформацію від батьків, в КГ 1,5% і в ЕГ 1,4% – бачили на вулиці і лише в КГ 1,5% і в ЕГ 1,3% – з спеціальної літератури. Як бачимо, на ще морально нестійкий розум підлітків, мають вплив ЗМІ, неякісна кінопродукція та друзі і не завжди цей вплив носить позитивний характер, тому що частіше підлітки говорять об ефектах та способах вживання наркотиків, ніж про шкідливість та наслідки їх вживання.

Інформованість підлітків про наркотичні речовини – одна з передумов залучення щодо їх вживання. На питання анкети «На Вашу думку, де найлегше дістати наркотики?», дозволить нам оцінити наскільки діти проінформовані про місця збуту наркотиків.

Як свідчить результати, 36,8% – КГ та 39,8% – ЕГ неповнолітні вважають, що найлегше дістати наркотики в аптеці. В сучасних умовах структура ринку наркотиків змінюється. На жаль, для отримання наркотичного досвіду достатньо дійти до аптеки. Багато які сильнодіючі ліки містять наркотичні речовини, а деякі медичні препарати придатні в якості сировини для виготовлення з них сильнодіючого наркотику. На думку 22,4% опитуваних КГ та 20,8% ЕГ наступним небезпечним місцем виявляються вечоринки, дискотеки в молодіжних клубах. Відсутність реальної програми дозвілля, штовхає підлітків на руйнівний спосіб отримання яскравих, хвилюючих, сильних вражень. Наступні показники в КГ – 15,9% і в ЕГ – 14,5% засвідчують, що в місті існує певна схема збуту наркотиків, через торгівців. По даним анкетування 13,6% в КГ і в 14,5% в ЕГ респондентів вважають, що найлегше дістати наркотики у друзів. В КГ – 9,1% і в ЕГ – 8,3% опитуваних свідчать про те, що наркотичні речовини легше придбати у людних місцях, на базарі або на вулиці. І лише 2,2% в КГ та 2,1% в ЕГ юних хлопців і дівчат не знають де можна придбати наркотики.

Згідно науковим спостереженням, підліткам властиві хибні переконання, при першій спробі наркотиків, ніхто з них не вірить і вважає, що наркоманом не стане ніколи [1, с.21]. Дійсно, регулярність вживання, як показник, містить і першу спробу, яка у підсумку може бути єдиною, а може і мати продовження. З часом практично всі хто приймає наркотики, розділяються на дві групи: одні все ж таки стають наркоманами, а інші назавжди припиняють їх вживати. Достатній рівень знань про особливості прилучення до наркотиків мають 68,2% в КГ і 70,94% в ЕГ учнів. Демонструють помилкові знання 31,8% в КГ і 29,06% в ЕГ. Ці діти впевнені, що небезпека виникнення наркотичної залежності можлива лише при регулярному вживанні наркотиків.

Продовжуючи визначати рівень знань о наркотиках у підлітків в групах, в яких проводиться дослідна робота, ми поставили питання « Чи поділяються наркотики на безпечні й небезпечні?». Одержані результати виявилися невтішними 13,6% в КГ і 15,9% в ЕГ респондентів вважають, що існують наркотики, які суттєво не впливають на стан здоров'я людини, а 18,2% в КГ і 17,7% в ЕГ упевнені, що існують наркотики, які можуть бути безпечними й небезпечними для здоров'я людини. Тобто, ми бачимо, що загальна кількість помилкових суджень складає 31,8% в КГ і 33,6% в ЕГ, саме ці підлітки потребують профілактичної допомоги.

Наступне питання було логічним продовженням попереднього «Чи є шкідливим вживання наркотичних речовин?»

Чим?». Перше рангове місце займає адекватне уявлення про негативні наслідки наркотичних дій. Так, 77,3% в КГ і 83,7% в ЕГ знають, що вживання наркотичних речовин робить людину психічно, а потім фізично залежною від отруйних сполук. Передчасна смерть, як результат наркотичної та токсичної дії на організм, займає друге рангове місце. Таку відповідь дали 73,6% в КГ і 75% в ЕГ респондентів. Третю рангову позицію поділили відповіді «Важко дати відповідь» і «Це нешкідливо» по 6,3% в кожній групі. Такі результати говорять про те, що все ж таки більшість учнів розуміють які жертви приносяться на вівтар наркоманії.

Перейдемо до аналізу оцінки стану профілактики підліткової наркоманії у загальноосвітній школі за II критерієм – особистісно-психологічної стійкості.

Профілактична діяльність школи спрямована на розвиток у підлітків навиків здорового способу життя [3, с.43]. Не зважаючи на знання про негативний вплив наркотичних речовин на стан здоров'я людини, деякі респонденти демонструють небажання вірити негативній інформації про наркотики. Так, на питання «Як Ви ставитесь до вживання наркотиків?» – 75 % в КГ і 72% в ЕГ відповіли, що ніколи не пробували і не будуть, 9% в КГ і 11% в ЕГ вважають, що вживання наркотиків нормальне в наш час, 10% в КГ і 10% в ЕГ думають, що в житті все треба спробувати, а 6% в КГ і 7% в ЕГ вже пробували, але зараз не вживають. Ми припускаємо, що така недооцінка небезпеки обумовлена послабленими вольовими якостями особистості, які перешкоджають розвитку інтересу або прагнення спробувати наркотики. Підліток не завжди готовий до протидії негативних впливів пов'язаних з ризиком наркотизації, їм здається, що з ними такого лиха не станеться.

Визначне місце в вивчені проблеми підліткової наркоманії має діагностика передумов та мотивів початку вживання наркотиків. Отримані результати на питання «Як Ви вважаєте, що провокує Ваших однолітків до вживання наркотиків?» у вигляді оцінок у відсотках і рангових шкалах показав, що на перше рангове місце займає хибна цікавість, так в КГ – 51% і в ЕГ – 52,7%. В силу вікових особливостей в підлітків найчастіше спрацьовує пагубний принцип «Все спробувати», в них несвідомо виникає бажання задовольнити цікавість стосовно дії наркотичної речовини. На другій позиції свідоме прагнення скоріше відчувати себе дорослим: КГ – 14,3%, ЕГ – 12,9%. Наступним мотивом наркотичної поведінки, опитувані вважають бажання підняти авторитет в очах друзів: КГ – 9,4%, ЕГ – 9,8% (третє рангове місце). На четвертому ранговому місці – бажання заглушити біль та образи: КГ – 7,7% , ЕГ – 7,3%. Як бачимо, в такий спосіб підлітки намагаються тікати від того що їх пригнічує. Це можуть бути невдачі в навчанні, розчарування в людях. 6% підлітків в КГ та 5,5% в ЕГ вважають, що незручно відмовлятися, коли всі пробують (п'ята рангова позиція). При такій конформній позиції, не можна стверджувати, що тобі ніщо не загрожує. Так, під впливом друзів можна піддатися спокусі і спробувати наркотик. Трохи менша кількість респондентів 4,5% припускає, що складні життєві обставини, особистісні труднощі є мотивом наркоманії (шосте рангове місце). Тобто, в такий спосіб неповнолітні намагаються нейтралізувати негативні емоційне напруження. Далі розглянемо сьому рангову позицію, в КГ – 3,4% , в ЕГ – 3% наркотичною мотивацією називають – досягнення відчуття повного розслаблення. Таке самодеструктивне ставлення до себе приводить підлітків до соціально ризикованого положення. Спроба виразити самостійність та незалежність займає восьме рангове місце в КГ – 1,7% і в ЕГ – 1,9%. Такий прояв ворожого настрою по відношенню до оточуючих, своєрідна реакція протесту, спрямована проти дорослих (батьків, педагогів). Обставиною першої спроби уживання наркотику може бути випадок – по 0,9% у кожній умовній групі (дев'яте рангове місце). Іноді вживання наркотичних речовин в значимій для підлітка групі однолітків є елементом псевдокультури та моди. Так, в КГ – 0,6% і в ЕГ – 0,8% мотивом наркоманії вважають моду та культуру (десяте місце). Менша кількість респондентів в КГ – 0,3% , в ЕГ – 0,5% мотивом

залучення до наркотиків визначають наслідування старшим або авторитетним одноліткам (одинадцятий рядок рейтингу). І останнє дванадцятье рангове місце займає – бажання досадити батькам, по 0,2% у кожній групі опитуваних.

Формування стійкого негативного ставлення до наркотиків можливе за умов позитивного ставлення підлітка до себе, його адекватної самооцінки поведінки та свого психологічного стану. Особистісні якості підлітка мають вирішальне значення у формуванні байдужого ставлення щодо вживання наркотичних речовин.

В цей віковий період дитині важливо знати не тільки яким він є, а й на скільки значущі його індивідуальні особливості для оточуючих, а тому і для самого себе. Самооцінка підлітка, яка може стимулювати або пригнічувати його активність, вона «спрацьовує» як регулятор поведінки. Серед обслідуваних нами підлітків, відсутність адекватної самооцінки спостерігалась у 69% в КГ і 70% в ЕГ, з них некритичне ставлення до себе і переоцінку себе мають 37% в КГ і 39% в ЕГ респондентів, 32% в КГ і 31% в ЕГ недооцінку особистості і підвищений рівень критичності. Лише 31% в КГ і 30% в ЕГ зафіксована нормальна, адекватна самооцінка: респонденти не переоцінюють себе і в той час є досить критичними.

Поживним підґрунтям для наркоманії є мікросередовище підлітка, в якому формується його особистість. Порушення сімейного функціонування та соціальних норм поведінки в родині, може стати причиною залучення підлітків до наркотичних речовин. Так, на питання «Хто-небудь із близьких Вам людей (друзів, членів сім'ї, родичів) хоча б раз уживав наркотики у будь-якій формі?» в КГ – 22% і в ЕГ – 25% відповіли «Так», що свідчить про наявність «наркотичного ризику» для певних учнів класу.

Середовище в якому перебуває дитина, може бути значно пасивніше, якщо у житті підлітка мають місце яскраві емоційні переживання, пробуджені в ньому значимі для нього дорослим або авторитетним однолітком, які мають досвід вживання наркотиків. Основним місцем вживання наркотиків як стимуляторів вибуху емоцій, переживання небувалих відчуттів є: дискотеки (в КГ – 52% і в ЕГ – 54%); компанія друзів (в КГ – 36% і в ЕГ – 38%); вулиця (в КГ – 10% і в ЕГ – 8%); школа (в КГ – 2% і в ЕГ – 0%). Значною мірою цьому сприяє поширений стереотип позитивного ставлення до алкоголю як засобу, що стимулює веселі настрої, розкутість. Спільне проведення вільного часу, як правило, супроводжується випивкою.

Досить логічним постає питання про місце цінностей в житті підлітків наших експериментальних груп. Аналіз емпіричного матеріалу доводить, що система цінностей опитуваних знаходиться у протиріччя з загальноприйнятими уявленнями про цінності. Найбільш значимими для них є такі цінності, як: сім'я (перша рангова позиція) – 59% в КГ і 58% в ЕГ, друзі, як цінність, знаходяться на другій ранговій позиції – 54% в КГ і 56% в ЕГ, освіта та знання посіли третю рангову позицію – 31,8% в КГ і 30,5% в ЕГ. У більшості з них не сформовано чітких уявлень про значущість власного життя та здоров'я. 8,8 % в КГ і 9,0% в ЕГ респондентів не розглядають здоровий спосіб життя як умову збереження здоров'я (дев'яте рангове місце). Така дисгармонія між власною системою цінностей та загальними соціальними цінностями, збільшує ризик наркотизації підлітків.

Узгодженість попередніх компонентів відображається в отриманому результаті. Для з'ясування рівня інтегрування знань та навиків в певний поведінковий акт, проаналізуємо результати опитування за III критерієм – поведінковим.

Раніше ми з'ясували, що відсутність організованого дозвілля є важливою, однак не єдиною причиною, що штовхає підлітків до наркотиків. Отримані результати, на питання анкети «Як найчастіше Ви проводите вільний час?», свідчать про те що 81,8 % в КГ і 68,7% в ЕГ вільний час проводять з друзями, відвідують мережу Інтернет, на другій ранговій позиції – відвідування дискотек, клубів: 43,2% в КГ і 44,5 % в ЕГ, на третьому місці

відвідування спортивних секцій, гуртків за інтересами: 27,2% в КГ і 23,75 % та четверту рангову сходинку посідають захоплення (хобі): 23,8 в КГ і 18,6% в ЕГ. Тривожним фактором є те, що неорганізоване проведення вільного часу, перевага відсутності «живого» спілкування з однолітками, групових форм дозвілля в молодіжних клубах, дискотеках, де вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин є природним атрибутом над загальноприйнятими способами самовираження: спорт, захоплення, творчість та ін.

Наступним нашим кроком було з'ясування того, на якому рівні знаходиться ставлення до власного здоров'я, як до особистої та соціальної цінності. Чи усвідомлюють підлітки, який негативний вплив наркотиків на організм?

Одержані результати показали, що 52% в КГ і 52,4% в ЕГ усвідомлюють руйнівні та трагічні наслідки вживання наркотиків для життя людини; 12% в КГ і 13,3% в ЕГ вважають ненормальним, тому що за цим виникає залежність від наркотиків; майже рівномірно розподілилися відповіді: 9,6% в КГ і 8,6% в ЕГ та 8,8% в КГ і 9,5% в ЕГ розуміють цінність здоров'я, як можливості власної реалізації; відповідальне ставлення за своє здоров'я та поведінку продемонстрували 4% в КГ і 4,3% в ЕГ, вони переконані, що при звичаювання до наркотиків у майбутньому відіб'ється на потомстві; 4% в КГ і 3,8% в ЕГ не мають чітких знань про значущість власного здоров'я, але упевнені, через наркоманію у багатьох молодих людей виникають проблеми із законом. Низький рівень психологічної та соціальної зрілості виявився у 9,6% в КГ і 8,1% в ЕГ опитуваних: 3,6% в КГ і 3,3% в ЕГ заперечують ризик звичаювання до наркотичних речовин через епізодичне їх вживання, на їх думку, іноді можна дозволити собі розслабитися подібним чином; спостерігається конформність поведінки у 3,2% в КГ і 2,4% в ЕГ; респондентів вважають, що це особиста справа кожного; наркотизація сприймається як певний стиль життя у 2,8% в КГ і 2,4% в ЕГ, за їх уявою це привабливо та сучасно. Таке ставлення до наркотиків дає нам підстави вважати, що у цих підлітків вже сформована орієнтація на вживання наркотичних речовин і вони потребують пильної уваги як група ризику.

Аналіз відповідей на третє питання «Як Ви вчините, дізнавшись, що хтось з ваших друзів вживає наркотики?» показав, що 52,3% в КГ і 48% в ЕГ опитуваних спробують переконати цього не робити, намагатимуться самостійно розповісти про згубність наркозалежності; 9,5% в КГ і 20% в ЕГ не мають достатнього рівня знань про здоровий спосіб життя, тому повідомлять дорослим, яким довіряють; 38,2% в КГ і 32% в ЕГ негативно ставляться до наркотичних речовин у колі спілкування, але байдуже ставляться до здоров'я та життя однолітків, тому припинять з ними спілкування й не будуть приймати участі у різних профілактичних заходах.

Розглядаючи поведінковий критерій, слід проаналізувати відповіді на питання «Уявіть собі, що у Вас в руках опинився наркотик. Що Ви з ним зробите?», ми з'ясували: у 78% в КГ і у 76,1% в ЕГ сформоване ставлення до власного здоров'я, як до особистої та соціальної цінності, тому вони викинуть або знищать небезпечну речовину; 12% в КГ і 12,9% в ЕГ віддадуть дорослим, яким довіряють; 8% в КГ і 11% в ЕГ потребують антинаркотичної допомоги, підлітки висловили бажання позбутися наркотиків у злочинний спосіб – продаж або перша спроба. Як бачимо, досить значний відсоток опитуваних, навіть не розуміють небезпеку наркотизації, не підозрюють, які наслідки спричинять нешкідливі на перший погляд захоплення наркотичними речовинами.

Наступне питання «Як часто Ви обговорюєте проблему наркоманії в колі друзів, знайомих?» було значно складніше. Для нас мало значення, чи усвідомлюють учні свою роль у процесі посилення антинаркотичного руху, чи готові вони приймати участь у профілактиці небажаної ризикованої поведінки однолітків. Переважна більшість учнів 72% в КГ і 58,1% в ЕГ відповіли, що ніколи не обговорюють ці питання з друзями; 28% в КГ

і 38,1% в ЕГ іноді порушують питання наркоманії серед молоді; 0% в КГ і 3,8% в ЕГ часто обговорюють з однолітками проблему здорового способу життя.

Наступний блок питань був спрямований на визначення рівня профілактичної роботи, яка проводиться у школі. Перш за все, нас цікавило, чи знають учні за допомогою яких заходів можна захистити себе від хибних кроків. Респондентам було запропоновано вказати всі відповіді, які вважали за потрібне на питання «За допомогою яких заходів можна захистити підлітка від вживання наркотиків?», ми отримали наступні результати: 81,3% в КГ і 63,6% в ЕГ вважають, що демонстрація наочних матеріалів, пізнавальних наукових та художніх фільмів буде в нагоді. На думку 54,4% в КГ і 50% в ЕГ приглушити схильність до вживання наркотичних речовин може правильне виховання. Своєчасне надання допомоги у скрутну хвилину, на думку підлітків (33,8% в КГ і 30,6% в ЕГ), є дієвим заходом захисту від негативного впливу однолітків. В силу покарання вірять 22,7% підлітків як контролюючої, так і експериментальної груп. В допоміжності жодного заходу не вірять 9,1% в КГ і 10,2% в ЕГ опитуваних.

Не найкращі результати ми отримали на наступне питання анкети: «Обговорювали Ви в школі питання про наркотики впродовж останнього навчального року?». Перше рангове місце посіла така форма роботи, як урок (67,2% в КГ і 62,5% в ЕГ); друге, ознайомлення з брошурами, листівками (25% в КГ і 23,7% в ЕГ); на третьому місці – зустрічі з лікарями та співробітниками правоохоронних органів (22,7% в КГ і 21,8% в ЕГ); про відсутність будь-якої антинаркотичної роботи зазначили 15,6% в КГ і 16,2% в ЕГ опитуваних, четверта рангова позиція; така форма роботи, як бесіди і дискусії в групі, посідає п'яте місце (12,5% в КГ і 11,7% в ЕГ); проведення рольових ігор, тренінгів на шостій сходинці (4,5% в КГ і 3,2% в ЕГ). Наше дослідження виявило, що найпоширенішою формою антинаркотичної роботи в школі є урок, але не самою дієвою, тому що ведучою тактикою тематичного уроку з проблеми наркоманії залишається – залякування, шляхом демонстрації жахливих наслідків наркоманії. Такий неефективний прийом пояснюється по-перше, епізодичністю виховного впливу і, по-друге, слабкою методичною підготовкою вчителів. Розповсюдження серед учнів брошур, листівок, наочних агітаційних плакатів, без попереднього циклу лекцій, бесід, конкурсів також не дають бажаного результату. Практика свідчить, що у зустрічах підлітків з лікарями, представниками правоохоронних органів домінує формальний підхід. Дані фахівці, намагаючись охопити як можна більшу аудиторію слухачів «за один раз», віддають перевагу лекції бесідам, що набагато знижує ефективність заходу як такого. На жаль, найефективніша форма антинаркотичної роботи – тренінг, який робить самих учнів активними учасниками, посередниками та творцями антинаркотичної профілактики, не отримала широкого розповсюдження.

Щоб дати об'єктивну оцінку профілактичній роботі вчителів, нам потрібно визначити як саме учні оцінюють заходи з профілактики наркоманії в школі. Так, на «відмінно» оцінюють профілактичний вплив педагогічного колективу 59% в КГ і 62,5 % в ЕГ. На «добре» – 31,8% в КГ і 31,3 % в ЕГ і відповідно 9,2 % в КГ і 6,2 % в ЕГ поставили «задовільно». Ми зіткнулися з протиріччям між реальним станом практики профілактичної роботи і ставленням учнів до своєї школи. Ці факти необхідно враховувати в побудові профілактичної роботи з підлітками групи ризику.

Отже, за результатами діагностики стану наркоманії серед учнів підліткового віку та здійснення її профілактики у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів, а також раннього виявлення схильності підлітків групи ризику до вживання наркотиків ми можемо окреслити проблему, визначити стратегічні і тактичні уявлення про експериментальну роботу. Педагогічний експеримент дозволить нам: по-перше, з'ясувати основні досягнення та недоліки, проблеми та перспективи, особливості та специфіку сучасної практики профілактики наркоманії в освітньому середовищі; по-друге, вибрати найбільш ефективні

шляхи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин серед підлітків; по-третє, підготувати сприятливе середовище для подальшої профілактичної роботи та в-четвертих, допоможе в подальшому оцінити ефективність профілактичної роботи проведеної з підлітками.

Наступним етапом нашого дослідження буде впровадження розробленої системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів I – III ступенів.

Література і джерела

1. Профілактика ризикованої поведінки в учнівському і студентському середовищі / За ред. Панка. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 252 с.
2. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: Монографія [Харченко С.Я., Кальченко Л.В., Золотова Г.Д., Горенко С.В.] – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 145 с.
3. Формування здорового способу життя підлітків. / Упорядник А.Ю. Сирова. – Х.: Веста : Вид-во «Ранок», 2008. – 160 с. – (Класний керівник).
4. Харченко С.Я. Соціальна педагогіка: технологічний аспект: [науково-методичний посібник у 2 -х частинах . – Ч 1.] / С.Я Харченко, Н.П. Краснова, Л.П. Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка“, 2010. – Ч. 1. – 383 с.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена необходимостью совершенствования и научного поиска наиболее эффективных путей социально-педагогической профилактики наркомании в подростковой среде, как необходимого условия выхода из общего кризиса. Диагностическая функция социального педагога в профилактике наркотической поведения несовершеннолетних, предусматривает изучение личности подростка, выявления его отношения к употреблению наркотических веществ и выявление групп риска, требующих особого внимания со стороны социального педагога. Результаты диагностики состояния наркомании среди учащихся подросткового возраста, рассмотренные в статье, позволяют: выявить подростков группы риска, выяснить основные недостатки и перспективы, специфику современной практики антинаркотической работы в образовательной среде.

Ключевые слова: подростковая наркомания, группа риска, профилактика, диагностика.

The topicality of the material presented in the article is conditioned with the need to improve scientific research and most effective ways of social and educational drug abuse prevention among teenagers, as a prerequisite for overcoming the general crisis. Diagnostic feature of social pedagogy in the prevention of juvenile drug behavior involves the study of personality teenager, revealing his attitude to drug use and identify risk groups that need special attention from the social teacher. Diagnostic Results of drug abuse among students adolescence, discussed in the article, allows you to: identify adolescents at risk for drug use, find out the major shortcomings and opportunities specific modern practice of Drug in the educational environment.

Keywords: teenage addicts, group risk, prevention, diagnosis.

УДК 378.147

РІВНІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

Ліннік Олена Олегівна

м.Луганськ

Актуальність статті зумовлена необхідністю впровадження діалогових форм взаємодії як пріоритетних у системі професійної підготовки майбутніх учителів. У статті розкрито сутність навчального діалогу, висвітлено його значення у професійній освіті. Навчальний діалог розглядається з трьох різних позицій – як засіб сумісної діяльності, засіб розвитку мислення та спосіб розширення комунікативного досвіду суб'єктів. Це, у свою чергу, дозволяє визначити кілька рівнів діалогічної взаємодії: діалог суб'єктів, діалог культур, внутрішній діалог, діалог сфер професійної діяльності. Стаття адресована викладачам вищих педагогічних навчальних закладів, а також науковцям, які займаються розробкою новітніх технологій викладання у ВНЗ.

Ключові слова: діалог, взаємодія, суб'єкт, освітнє середовище ВНЗ.

Навчальний процес є діалогічним за своєю природою. Процес пошуку істини, здобуття знання передбачає конфлікт думок, зіткнення поглядів. У такому контексті сам процес розмірковування є внутрішнім діалогом. Водночас, як влучно зауважує Ю.Сенько, учні сучасних шкіл не отримують навичок діалогічного спілкування, що є само по собі парадоксом, оскільки навчання є діалогом майстра та учня [7, с.47]. Причину ми вбачаємо у підготовці майбутнього вчителя: здебільшого вона залишається по суті монологічною.

Водночас, вважаємо, що не можна говорити про те, що традиційна (лекційно-семінарська) модель навчання у ВНЗ є віддаленою від діалогу, оскільки навіть монологічне мовлення викладача може призвести до внутрішнього діалогу студента. Традиційна освітня модель, безумовно, має дуже вузький спектр засобів реалізації діалогу на різних рівнях порівняно із сучасними альтернативними моделями навчання. З іншого боку, спрощене розуміння діалогу призводить до формального оновлення технологічного компоненту процесу навчання: воно стає зовні діалогічним, а по суті може залишатися традиційним, інформативним.

Отже, у сучасному освітньому просторі, коли діалогічна взаємодія визнається одиницею спілкування в усіх особистісно-орієнтованих моделях навчання, є необхідність у більш глобальному розумінні діалогу, визначенні кількох рівнів діалогічної взаємодії: діалогу суб'єктів, діалогу культур, внутрішнього діалогу, діалогу сфер професійної діяльності.

Метою статті є висвітлення ролі навчального діалогу у професійній освіті, його характеристика з позиції різних рівнів взаємодії.

Вагомий внесок у розвиток теорії діалогу внесли М.Бахтин, В.Біблер: саме ці дослідження дозволяють обґрунтувати різні рівні діалогу, зокрема, внутрішнього, діалогу культур. Досвід діалогічного навчання та його переваги над традиційним, „монологічним“ узагальнено у дослідженнях О.Абрамкіної, С.Белової,